

Eğitim-Çevre İlişkisi

MAHMUT SÖNMEZ^a

Öz: İnsanı çepçevre kuşatan sosyal ve fiziki çevrenin, insanın eğitimindeki etkisi inkâr edilemez bir gerçektir. Sosyal çevre denilince insan ve insan gruplarının oluşturdukları çevre akla gelmektedir ki, insanın içinde doğup büyüdüğü aile ortamı başta olmak üzere arkadaş, okul, mahalle, meslek, millet ve insanlık, beşeri çevreyi meydana getiren unsurlardır. Fiziki çevre ise, insanın dışında eşyaların oluşturduğu çevredir ki, kısaca insanın doğup büyüdüğü coğrafi bölge diye ifade edilir. İnsan, mezkûr muhitlerin her birisinden olumlu veya olumsuz olarak etkilenmektedir. İnsan fitraten medeni bir yaratılışa sahip olarak yaratılmıştır. Her insan içinde doğup büyüdüğü aile ortamı başta olmak üzere komşu, arkadaş, okul, akraba ve bunlardan teşekkül eden sosyal gruplarla zaruri olarak ilişki kurmak durumundadır. Bu münasebet, onun ahlakını, “iyiden kötüye değiştirebildiği gibi, kötüden iyiye de değiştirebilir. Biz de bu makalede çevrenin genelde insan, özelde çocuk üzerindeki etkilerini tespit etmeğe çalıştık. Olumsuz çevre şartlarından korunma çarelerini göstermeğe gayret ettik.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, çevre, sosyal ve fiziki çevre, aile, sosyal etki.

^a Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü
mahmutsonmez25@hotmail.com

Education-Environment Relation

MAHMUT SÖNMEZ

Abstract: The social and physical circle surrounding the human being, the effect of human education is an irrefutable truth. Within the social environment, the environment created by human and human groups comes to mind, which is the family environment in which a person is born and grew up, especially friends, schools, neighborhoods, professions, nations and humanity. The physical environment, on the other hand, is the geographical region in which humans are born and grown. Man is affected positively or negatively from each of the mentioned neighborhoods. Human beings have been created with a civilized creation. It is essential to establish relationships with neighboring people, friends, schools, relatives, and social groups formed by them, especially in the family environment where every person is born and raised. This relationship can change his morality "from evil to good as well as from evil to evil. We have also tried to determine the effects of this article on people, especially children. We strived to demonstrate remedies for adverse environmental conditions.

Keywords: Education, environment, social and physical environment, family, social effect.

Giriş

İslâm kültüründe genellikle eğitimin karşılığı olarak kullanılan terbiye; “korumak, ıslah etmek, gözetmek, yükseltmek” anlamındaki r-b-v kökünden türemiş bir kelimedir. Bu kökten türemiş terbiye kelimesi ise; “çocuğu veya ekini besleyip büyütme, geliştirmek”, “bir şeyi en mükemmel derecesine ulaşıncaya kadar adım adım inşa etmek” ve “bir şeyi derece derece geliştirerek kemaline ulaştırmak”ı diye tarif edilmiştir. Yetişme ve gelişme bütün canlılar için söz konusu olsa da terbiye daha çok insan hakkında kullanılan, onun bedenî, zihnî, ahlâkî gelişmesini ifade eden bir kavram haline gelmiştir.

İnsanı çepeçevre kuşatan sosyal ve fiziki çevrenin, insanın eğitimindeki etkisi inkâr edilemez bir gerçektir. Sosyal çevre denilince insan ve insan gruplarının oluşturdukları çevre akla gelmektedir ki, insanın içinde doğup büyüdüğü aile ortamı başta olmak üzere arkadaş, okul, mahalle, meslek, millet ve insanlık, beşeri çevreyi meydana getiren unsurlardır. Fiziki çevre ise, insanın dışında eşyaların oluşturduğu çevredir ki, kısaca insanın doğup büyüdüğü coğrafi bölge diye ifade edilir. İnsan, mezkûr muhitlerin her birisinden olumlu veya olumsuz olarak etkilenmektedir.

İnsan fitraten medeni bir yaratılışa sahip olarak yaratılmıştır. Her insan içinde doğup büyüdüğü aile ortamı başta olmak üzere komşu, arkadaş, okul, akraba ve bunlardan teşekkül eden sosyal gruplarla zaruri olarak ilişki kurmak durumundadır. Bu münasebet, çocuğun ahlakını, “iyiden kötüye değiştirebildiği gibi, kötüden iyiye de değiştirebilir. İnsanın neş’et edip yetiştiği çevre, onun üzerindeki müsbet veya menfi bu tesirinden dolayı, “kişinin şahsiyetinin şekillenmesinde” en önemli amillerin başında yer almıştır.

İnsanın eğitimi ile direkt ilişkili olan aile, arkadaş, okul ve sokak gibi sosyal çevreler, geçmişte olduğu gibi günümüzde de daha büyük bir önem kazanmışlardır. Bu açıdan eğitimle uzaktan ve yakından ilgilenen bütün kişi ve kurumların bu çevrelerin ıslahı konusunda süratle tedbirler alıp uygulamaları, fert ve toplumların geleceği açısından kaçır-

¹ Asım Efendi, Ebu'l-Kemal Ahmet, *el-Okyanusu'l-Basit fî Tercemeti'l-Kamusî'l-Mubît*, Takvimhane-i Amire, İstanbul, 1272, III, 819.

nılmaz bir zorunluluktur. İnsan gözünü dünyaya açtığı anda kendini aile ortamında bulur. Bu ortam, insanın en çok etkilendiği çevrenin başında geldiğinden biz de bu konuya “aile”den başlamayı uygun gördük.

1. Aile

Aile hakkında değişik disiplinler farklı tarifler yapmışlardır. Fakat bunlar arasında en fazla kabul gören tanıma göre aile; toplumun en küçük birimi, çekirdeği, toplumun temel taşı ve en küçük numunesidir.² Bir başka tanımda ise aile toplum hayatının ‘edebî okulu’ olarak tarif edilmiştir.³

Aile, tarihin her döneminde var olagelmış köklü bir kurumdur. Hz. Adem ve Havva validemizle başlayıp günümüze kadar gelmiş ve dünyanın nihayetine kadar devam edecek evrensel bir kurumdur. Ailenin bu evrensel yapısı diğer kurumlarda olmayan bir takım özellikleri bünyesinde barındırmasından kaynaklanmaktadır.⁴ Çünkü aile fertlerine diğer kurumlarda olmayan çok yönlü biyolojik, psikolojik, ekonomik ve sosyolojik bir ilişki ağı sağlar.⁵ Aile, fert ve toplumlar için icra ettiği çok yönlü görevlerinden dolayı yeri doldurulamayan ve alternatifi olmayan bir müessese olma vasfını her zaman taşımaya devam edecektir.

İnsanın diğer canlıların aksine dünyaya son derece aciz ve zaif olarak gönderilmesi, hayatını devam ettirebilmesi için birçok şeye muhtaç olarak yaratılması; acz, zaaf ve fakirliği/muhtaçlık ile beraber bütün konularda da bilgisiz olması, aile kurumunun önemini daha da artırmaktadır. Onu bu tarz donanımlarla dünyaya gönderen Yüce Allah, ebeveyni de o “aciz, zaif ve fakir” yavruya her türlü yardımı karşılıksız yapabilecek “şefkat ve merhamet” duygularıyla donatmıştır. Bu şefkat ve merhamet atmosferi içerisinde neş’et eden çocuk, bebeklik döneminde anne ve babaya muhtaç olduğu gibi gençlik ve olgunluk döneminde de onların destek ve yardımına daima ihtiyaç duyacaktır. Nitekim böyle bir aile ortamından mahrum olarak yetişen kişiler, kendile-

² Amiran Kurtkan, *Eğitim Yoluyla Kalkınmanın Esasları*, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1982, s.78.

³ Aile md. *Türk Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1968, I,228.

⁴ Mustafa Köylü, Nurullah Altaş, *Din Eğitimi*, Ensar yayınları, İstanbul, 2016,s.312.

⁵ İbrahim Dönmez, *Ailede İletişim ve Etkileşim*, HEGEM Yayınları, Ankara, 2009, s.14

rinin bir yanlarının eksik olduklarını, bir sıkıntıya ma'ruz kaldıklarında sığınacak şefkatli bir sine bulamamanın eksikliğini hayatlarında devamlı hissettiklerini ifade etmektedirler.⁶

Aile toplumun devamını sağlayan, her yönüyle yetişmiş sağlıklı nesiller yetiştiren bir kurumdur. Bu yönüyle aile, toplum için hayati önem arzeden bir kurum niteliği taşımaktadır. Evlilik dışı hayat tarzını normal göstererek aile hayatının gereksiz gösterildiği batı toplumlarında nüfus artış hızının sıfırlara gerilemesi ve bu durumun tabii sonucu olarak nüfusun yaşlanması, ilgili ülke yöneticilerini kara kara düşündürmektedir. Bu açıdan devlet idarecileri "aile kurumunun" devamını sağlayacak birtakım tedbirler olarak toplumun varlığını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmesine matuf tedbirler almalıdır.

Aile, çocuğun ruhi ihtiyaçlarının karşılandığı ve psikolojik açlığının doyurulduğu emsalsiz bir mekândır. Şüphesiz ruhi ve psikolojik ihtiyaçlar, çocuğun maddi ihtiyaçlarının karşılanmasından daha önemlidir. Çünkü çocuğun yeme, içme, barınma, giyinme vb. diğer maddi ihtiyaçları şu veya bu şekilde ebeveyn veya kurumlar tarafından karşılanabilir. Bunların şahıslar veya belli kurumlar tarafından karşılanması pek fazla bir önem taşımamaktadır. Fakat çocuğun ruhi açlığının başkaları tarafından doyurulması fevkalade zordur. Çünkü aile ortamında anne-baba, kardeşler ve varsa dede, nine ve diğer aile fertlerinin sevgi atmosferi içerisinde teneffüs eden çocuğun farkında olmadan duygusal dünyası gelişip güçlenmeye başlayacaktır. Aile fertlerinin, özellikle annenin yavrusunu bağrına basması, öpüp koklaması, ona ninniler söylemesi çocuğun ruh dünyasında tarifi imkânsız olumlu izler bırakmaktadır.⁷ Çocuk bu sayede kendisini güven ve emniyet içinde hissederek mutlu olacaktır. Nitekim bu sahanın uzmanları da çocuğun ruhi ve psikolojik açlığının doyurulmasının önemine dikkat çekerek ondaki sevgi ve şefkat eksikliğinin yerini başka hiçbir şeyin dolduramayacağını belirterek, sevgi ortamının olmadığı bir ortamda yetişen çocuğu, susuz kalmış bir bitkiye benzetmişlerdir.⁸

⁶ Cihangir Doğan, "Ailenin Önemi ve vazgeçilmez Fonksiyonları", *Aile ve Eğitim*, 24-25 Nisan 2010, Ensar Neşriyat, İstanbul, ss. 19-29.

⁷ Köylü, Altaş, *Dim Eğitimi*, s. 313.

⁸ Doğan, "Ailenin Önemi ve Vazgeçilmez Fonksiyonları", *Aile ve Eğitim*, s.26

Yukarıda sayılanların yanında ailenin en önemli görevi, şüphesiz eğiticilik görevidir ki, bu görevi ilk olarak aile yerine getirmektedir.⁹ Çocuğun ilk ve en etkili muallimi annesidir, onun yavrusuna öğrettiği bilgiler bir ömür boyu hafızasında etkisini muhafaza etmektedir.¹⁰ Annenin yanında başta baba olmak üzere diğer aile fertlerinin olumlu veya olumsuz tutum ve davranışları o nisbette çocuğun ahlakî yapısının şekillenmesinde direkt etki yapmaktadır. Çocuk sevgi-nefret, cömertlik-cimrilik, uyum-uyumsuzluk, dürüstlük-sahtekârlık vb. bütün duyguları, bebeklik döneminde ebeveyn ve diğer aile fertlerinin birbirleriyle olan ilişkilerinden kazanmaya başlamaktadır.¹¹ Bu açıdan aile bireyleri çocukla olan ilişkilerinde son derece hassas ve dikkatli olmaları gerekmektedir.

1.1. Din Eğitimi Açısından Ailenin Konumu

Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah "O'nun ayetlerinden birisi de kendi cinsinizden sizi cezbeden eşler yaratıp, aranızda sevgi ve şefkat duygularını yerleştirmesidir. Şüphesiz bunda iyi düşünenler için ibretler vardır"¹² buyurarak aile yuvasına dikkatleri çekmiştir. Elbette bu yuvanın kurulmasından maksat "salih evlatlar" yetiştirmektir. Çocuğun dünyaya gelmesini anne- babanın izdivacına bağlayan Cenab-ı Hak, onu dünyanın süsü olarak nitelemiş¹³ve aynı zamanda anne- babanın çocukla imtihan edileceklerine dikkat çekerek "biliniz ki mallarınız ve çocuklarınız birer imtihan vesilesidir"¹⁴diye buyurmuştur. Bütün bunlardan sonra da ebeynin en önemli vazifelerine hatırlatarak "kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennemden koruyun"¹⁵diyerek onları bu konuda uyarmıştır.

Yüce Allah emanet olarak anne ve babaya verdiği çocukları, gerektiği şekilde terbiye etmeleri durumunda onları zürriyetleri ile birlikte saadet yurdu olan cennette mesut bir hayata mazhar edeceğini

⁹ Enver Uysal, *İslam Ahlak Esasları ve Felsefesi*, Editör: Müfit Selim Saruhan, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013, s. 274.

¹⁰ Bediüzzaman Said Nursi, *Lemalar*, RNK Yayınları, İstanbul, 2012, s.242.

¹¹ Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s.228.

¹² Rum, 30/21

¹³ Kehf, 18/46

¹⁴ Enfal, 8/28; Teğabün, 64/15

¹⁵ Tahrim, 66/6

müjdelemiştir.¹⁶ Bunun yanında çocuklarına gerekli eğitimi vermeyip onların dini ihtiyaçlarını karşılamayan, bu konuda gerekli hassasiyeti göstermeyen ailelerin de “asıl zarara uğrayan kimseler olacaklarını”¹⁷ bildirmiş; kimsenin kimseye faydasının olmayacağı o dehşetli günde sorumluluklarını layık-ı veçhiyle yerine getirmeyen anne ve babaların, evlatlarından kaçacaklarını bildirerek¹⁸ onları bu konuda uyarmıştır.

Hz. Peygamber’de (s.a.s) bu konu ile ilgili olarak “bir babanın çocuğuna vereceği en değerli hediye, iyi bir terbiyedir”¹⁹ buyurarak onların terbiyesine dikkatleri çekmiştir. Bu cümleden olarak dinimiz, çocuğun terbiye edilmesini, ona dünya ve ahiret hayatında lazım olacak bilgilerin öğretilmesini anne ve babaya bir görev olarak vermiştir.

Dinimizin temel kaynakları olan Kur’an ve Sünnette bu konuya ilgililerin dikkatleri çekildiği gibi, çocuk ve Din Psikolojisi alanında yapılan araştırmalarda ailenin psiko-sosyal ve pedagojik açıdan çocuk üzerinde önemli ölçüde söz sahibi olduğunu ve çocuktaki dini duygu ve düşüncenin gelişmesinde “en etkili mekânın aile” olduğunu ortaya koymuştur.²⁰ Yine bu araştırmalarda, çocuk üzerinde en önemli etkiyi anne-baba davranışlarının yaptığı, olumlu davranışların doğrudan çocuğa yansıdığı ve onun dini yaşantısına olumlu yönde katkıda bulunduğu tespit edilmiştir.²¹ Aile, dini davranışların ve dini ilişkilerin ilk ve en etkili modelidir. Aile çocuğa dinini öğretip, onda dini duyguların gelişmesini sağlayabileceği gibi, çocuğun dinden uzaklaşmasına ve ondaki dini duygunun körelmesine de neden olabilmektedir.²² Dini değerler ailede temsil edilen şekliyle çocuğun ruh dünyasında derin izler bırakıp hayatı boyunca etkilerini devam ettirecektir.

¹⁶ Tur, 52/ 21

¹⁷ Zümer, 39/15

¹⁸ Abese, 80/ 34-36

¹⁹ Ebu Abdillah, Muhammed b. İsmail el-Buhari, “*es-Sabıbu’l-Buhari*” el-Mektebetü’l-İslamiyye, Mısır, ts. Vesaye, 9

²⁰ Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara 1983, s. 46; 156-157; Neda Armaner, *Din Psikolojisine Giriş*, Ankara, 1980, s.89; Köylü, Altaş, *Din Eğitimi*, s. 318.

²¹ Mehmet Emin Ay, “*Aile Ortamında Yerine Getirilen İbadetlerin Çocuklar Üzerindeki Etkisi*”, Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1, İstanbul, 1994, s. 163.

²² Peker, *Din ve Ahlak Eğitimi Psikolojik ve Metodik Esaslar*, s.47; Halil Apaydın, “*Aile İçi İletişimin Çocuğun Dinsel Gelişimine Etkisi*”, On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 12-13, Samsun, 2001, s. 319-337.

1.2. Ailede Din Eğitiminin İlke ve Prensipleri

Çocuğun dini eğitiminde en etkili kurum ailedir ki, bu durum konunun uzmanlarınca kabul edilmiş inkâr edilemez bir gerçektir. Fakat her aile bu önemli görevi yerine getirme konusunda yeterli alt donanımına sahip olmadığından dolayı, uygulamada bir hayli aksamalar meydana gelmektedir ki, hal-i âlem bu durumun en önemli şahididir. Bu açıdan aile fertlerinin çocuğa bu noktada nasıl davranması gerektiği konusu öne çıkmaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde, aile fertlerinin çocuğun dini eğitiminde dikkat etmeleri gereken bazı önemli noktalara kısa açıklamalar getirilecektir.

1.2.1. Ailede Huzurlu Bir Ortam Oluşturulmalı

Çocuğun terbiyesi açısından aile fertlerinin çocukla olan münasebetleri önemli olduğu gibi, bunların kendi aralarındaki münasebetleri, özellikle de anne ve babanın karşılıklı ilişkileri son derece önemlidir. Çünkü anne ve baba münasebeti iyi olan ailedeki çocuğun terbiyesi o nisbette iyi olmakta, bu ilişkilerin sağlıklı yürümediği aileler de ise; çocuğun terbiyesi güçleşmektedir.²³ Bu açıdan arzu edilen bir aile ortamının nasıl olması gerektiği ve ebeveynin çocuğu yetiştirirken dikkat etmeleri gereken hususların neler olduğu konusuna kısa da olsa değinmek istedik.

Çocuğa istenilen düzeyde bir eğitim verilebilmesi için öncelikle huzurlu bir aile ortamının inşa edilmesi gerekir. Böyle bir ortamın oluşması için de; aile fertlerinin birbirleriyle sağlıklı, istikrarlı ve etkili iletişim kurmaları gerekmektedir. Yani, fertler gayet samimi, açık ifadeler kullanarak sevgilerini sözlerinde göstermelidirler. Hz. Lokman'ın oğluna hitabında olduğu gibi “yavrucuğum, evladım, gözümün nuru vb.” sevgi ve şefkat dolu sözlerle birbirlerine hitap etmelidirler. Bu durum biz farkında olmasak ta onun ruh dünyasında olumlu olarak karşılık bulacaktır.

İnsan, hayatında en etkili ve en kalıcı eğitimi aile ocağında alır. Bu kurumda almış olduğu terbiye onun daha sonraki hayatının şekillenmesinde etkisini devam ettirir. Çocuk ve Din Psikolojisi alanında

²³ İbrahim Canan, *Resulullah'a Göre Aile ve Okulda Çocuk Terbiyesi*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1979, s.105.

yapılan araştırmalarda ailenin psiko-sosyal ve pedagojik açıdan çocuk üzerinde önemli ölçüde söz sahibi olduğunu ve çocuktaki dini duyguyu ve düşüncenin gelişmesinin de aileden aldığı dini eğitime bağlı olduğunu ortaya koymuştur.²⁴ Yine bu araştırmalarda, çocuk üzerinde en önemli etkiyi anne-baba davranışlarının yaptığı, olumlu davranışların doğrudan çocuğa yansıdığı ve dini yaşantısına olumlu yönde katkıda bulunduğu tespit edilmiştir.²⁵ Dini değerler ailede temsil edilen şekliyle çocuğun ruh dünyasına girip onu derin bir şekilde etkilemektedir.

Bugün de çocuk psikolojisiyle ilgilenen uzmanlarca yapılan çeşitli araştırmalar, çocuğun kişiliğinin temel özelliklerinin ilk yıllarda oluştuğunu ortaya koymaktadır. Hayatın sonraki dönemlerinde etkisini bariz bir şekilde hissettiren bu özellikler, günümüzde eğitimcilerin ilgisini ilkökul öncesi döneme yöneltmiştir. Çünkü karakterin tohumları ilk çocukluk yıllarında atılmakta ve sonraki yıllarda gelişimini sürdürmektedir. Yine, bilindiği kadarıyla, karakterin 2/3'si altı yaşına gelinceye kadar teşekkül etmektedir. Bu açıdan çocuğun ilk yıllarda alınan din eğitiminin de çocuk üzerinde pek çok yönden olumlu etkiler bıraktığı bugün artık bilinen bir gerçektir. Ayrıca bu yaşlarda çocuğun dini duyguları uyandığından, ona verilen eğitim biçimi daha sonraki yıllarda çocuğun inanç, tutum ve davranışlarını da etkilemektedir. Çünkü bu yaşlar, ünlü filozof ve eğitimci J. J. Rousseau'nun ifadesiyle "insan hayatının en tehlikeli zamanlarını"²⁶ ihtiva etmektedir ve çocuğun çocukluk dönemini geride bırakarak ergenlik çağıyla birlikte gençlik yıllarına adım attığında bütün dini inancını bir kenara bırakmasında ve ibadetlerini terk etmesinde, çocukluk yıllarında aldığı eğitim tarzı büyük rol oynamaktadır.

1.2.2. Anne-baba ve Diğer Aile Büyükleri Çocuğa İyi Bir Model Olmalı

Eğitimde en temel ve de en etkili anne baba yöntemlerinden birisi de iyi örnek veya model olmaktır. Yaşayarak eğitime, bizzat iyi davranış örnekleri sunmak eğitimde tartışmasız kabul edilen bir husustur.

²⁴ Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, s. 46; 156-157

²⁵ M. Emin Ay, "Aile Ortamında Yerine Getirilen İbadetlerin Çocuklar Üzerindeki Etkisi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, İstanbul, 1994, s. 163.

²⁶ J.Jacques Rousseau, *Emil*, Çev: H.Z.Ülken, A.R.Ülgener, S.Güzey, s. 59, İstanbul, 1966,

Çocukluk devresi denilen 2-6 yaş arası aynı zamanda taklit ile öğrenme dönemidir. Çocuk bu dönemde bilinçli veya bilinçsiz olarak davranış ve gelenekleri taklide ve onları tekrarlamaya başlar. Bu sahanın uzmanı olan psikologlar, çocuğun taklit için ‘bir örneğe, bir modele ihtiyaç duyacağı’ konusunda fikir birliği içinde olmaları²⁷ ebeveyn ve diğer aile fertlerinin tutum ve davranışlarının ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

Çocuklar ilk dönemlerden itibaren anne- baba başta olmak üzere gördüğü diğer aile fertlerinin hareketlerini dikkatle gözler ve o yakınlarının hal ve davranışlarını adeta bir fotoğraf makinesi gibi hafızasına kaydederek kendi hayatlarına uygularlar. Onlar büyüklerin sözlerinden ziyade davranışlarından daha çok etkilenirler. Büyüklerin kendi yaptıkları hareketleri, çocuklardan yapmamalarını istemeleri ya da kendilerinin yapmadığı bir davranışı onlardan yapmalarını istemeleri onları şaşırtır ve çocuklarda bu hareketin iyi ya da kötü olup olmadığı konusunda kesin bir fikir uyanmasına engel olur. Ayrıca çocukların büyüklerine karşı güven duygusunu sarsar.²⁸

Başlangıçta bilinçsiz bir şekilde başlayan taklit yoluyla öğrenme, zamanla özdeşleşmeye kadar uzanır. Çocuk açısından bakıldığında özdeşleşme, çocuğun anne ve babası gibi düşünmesi, onlar gibi olmaya çalışması veya kendisini çok sevdiği ve hayranlık duyduğu bir yetişkin figürüne benzetme sürecidir. Çocuk sadece davranışları değil, tüm değerleri, tutumları ve standartları ile başta anne-babası olmak üzere diğer büyüklere benzemeye çalışır.²⁹ Onların söz ve davranışlarındaki uyum çocuğa olumlu davranış olarak yansıtacağı gibi, söz ve davranışlardaki tutarsızlık ta olumsuz tutum olarak onda yerini alacaktır. Hatta çocuğun bu şekilde anne-babasından olumlu ya da olumsuz etkilenmesi o kadar önemli sayılmış ki, nerede ise onun doğru-yanlış her hareketi anne-babaya hamledilerek “çocuktaki her hatanın müsebbibi ya anne, ya baba yahut her ikisidir”³⁰ diye mesele özetlenmiştir.

²⁷ Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, s.148.

²⁸ Peker, *Din ve Ahlak Eğitimi Psikolojik ve Metodik Esaslar*, s.52.

²⁹ Köylü, Altaş, *Din Eğitimi*, s. 331.

³⁰ İbrahim Canan, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, Tuğra Neşriyat, İstanbul, 1977, s. 385.

Bu açıdan denilebilir ki anne-babaların en mühim vazifesi çocuklarına güzel bir model olmak ve sözleri ile davranışlarının uyum içinde olmasına gayret etmektir. Anne-babalar çocuklarının güzel ahlaka sahip olmalarını istiyorlarsa öncelikle bu hasletleri kendilerinin bizzat yaşayarak göstermeleri gerekir. Yani evladının dürüst, saygılı, çalışkan, faziletli, yardımsever, merhametli, vefalı, hoşgörülü, sorumluluk sahibi vb. güzel vasıfları kendisinde toplamış bir fert olmasını arzu eden anne-babalar, mezkûr özellikleri yaşayarak onlara örnek olmaları gerekir. Zira çocuklar için büyüklerin sözlerinden ziyade, davranışları daha çok etki etmektedir. Dolayısıyla bu vazife üzerine ne kadar hassasiyet gösterilse yine de azdır.

1.2.3. Dengeli Bir Disiplin Uygulamalı

Anne-babanın en önemli vazifelerinden birisi de “çocuğunu en güzel şekilde terbiye etmeleridir”³¹ Nitekim Kur’an-ı Kerim’deki “Ey iman edenler! Kendinizi ve aile halkınızı yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennemden koruyun”³² ayetinden de “te’dip” anlaşılmıştır. Zira insanları dünya ve ahirette kurtuluşa götürecektir olan şey, dine uygun olarak yaşamaktır ki, onun da yolu te’dipten geçmektedir.

Te’dip, toplum tarafından iyi kabul edilen dini ve örfi değerlerin, hal ve davranışların (başta çocuklar olmak üzere) cemiyetin fertlerine benimsetilip kazandırma; kötü addedilen tutum ve davranışlardan da uzaklaştırma faaliyeti olarak tanımlanmıştır. Bu maksatla yapılan her çeşit talim, müdahale, tedbir, mükâfat, ceza vb. birer te’dip faaliyeti olarak kabul edilmiştir.³³

Aile çocuğa bu faaliyetleri kazandırma ameliyesinde belli ölçüde disiplin uygulamakta ve hatta gerektiğinde ceza da uygulamaktadır. Her ne kadar “çocuklara uygun bir disiplin uygulanması” gerekli ise de, onlara uygulanan bu fiziki cezanın çocuklar üzerinde olumsuz bir etki bırakacağı inkâr edilmez bir gerçektir.³⁴ İnsan fıtratına aykırı olan her türlü baskı, icbar ve zorlamaların çocuğun ruhsal gelişimini önleyerek onları zayıf ve tembel kılacağı, yalan ve kötülüğe sevk edeceği ifade

³¹ İbn-i Macc, *Edep*, 3.

³² Tahrim, 66/6

³³ Canan, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, s.274.

³⁴ Köylü, Altaş, *Din Eğitimi*, s. 332.

edilmiştir. Ayrıca doğruyu söylediği takdirde tepesine incek yumruğun korkusuyla, sözü ile ameli birbirine uymayacağından dolayı onu riyakâr, hileci ve düzenbaz edeceği, bu halin devam etmesi durumunda da mezkûr kötü hasletlerin çocukta adet ve huy haline geleceği bildirilmiştir.³⁵

Anne-babaların çocuklara dini değerleri kazandırırken ceza verip vermemeleri konusu hem İslam eğitimcileri, hem de batılı eğitimciler tarafından tartışılmış ve günümüzde de tartışılmaya devam etmektedir. Gerek klasik İslam eğitimcileri ve gerekse batılı eğitimcilerin bazıları, son çare olarak ve aşırı olmamak şartıyla fiziki cezanın verilebileceğini ifade etmişlerdir.³⁶ Ancak şurası bilinen bir gerçektir ki, din eğitiminde fiziki ceza etkili bir yöntem olmadığı gibi, aksine olumsuz yönde etkiye de sebep olabilmektedir.

Bu açıdan gerek anne-babalar ve gerekse çocuğun eğitimi ile ilgili eğitimciler ona tatbik edilecek usûl/yöntem konusunda ne çok sert, ne çok yumuşak bir tutum sergilemeden, yerine göre ceza vermeli, gerektiğinde de mükâfatlandırmalıdır. Şu husus ta unutulmamalıdır ki, insanı yaratan Cenab-ı Hak, elbette Onu, her yönü ile kullardan daha iyi bilmektedir. O'nun insanı terbiye etme noktasındaki yöntemi bizler için önem arz ettiği gibi, çocuk eğitiminde de dikkate alınması gerekir. Eğer, insan eğitiminde sadece sevgi boyutu yeterli olsaydı Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'inde hadlerle ilgili cezalar takdir etmez, asi ve inkârcıları cehennem azabı ile korkutmazdı. Bu açıdan eğitimci de çocuğun terbiyesinde sadece sevgi ile değil, bunun yanında bazı müeyyideler ile de korkutmalı, bu iki kanat ile çocuğu istediği istikamete doğru sevk etmeğe çalışmalıdır.

1.2.4. Dini Konularla İlgili Bilgi Vermeli

Fıtratın inanmaya muhtaç ve meyilli olarak yaratılıp anne ve babasının yanında bir emanet olarak verilen çocuğun kalbi tamamen temiz, boş, saf ve kıymetli bir cevher gibidir. O her türlü nakşa kabiliyetli olduğu gibi, meylettirildiği her şeyi almaya da elverişli olarak

³⁵ İbnü Haldun, *Mukaddime*, Çev. Zakir Kadiri Ugan, M.E.B. Yayınları, İstanbul,1991, III, 163; Peker, *Din ve Ahlak Eğitimi Psikolojik ve Metodik Esaslar*, 65; M. Emin Ay, *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi*, Mavi Yayınları, 1997, s.27.

³⁶ Canan, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, s.284.

yaratılmıştır.³⁷ Anne ve babanın çocuğu istediği şekilde yönlendireceği ile ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “Her insanı annesi fitrat³⁸ üzere dünyaya getirir. Sonra ebeveyni onu Yahudi, Hıristiyan veya Mecusi biri haline getirir. Eğer ana babası Müslüman iseler çocuk da Müslüman olur.”³⁹ Bu ifade biçiminde, anne babadan oluşan aile kurumunun etkisi bariz bir şekilde ortaya konulmakta ve ailenin çocuğun dinî tercihi konusunda ne derece etkili olduğu açık bir biçimde vurgulanmaktadır. Hz. Peygamber’in bu veciz ifadesi sosyal bilimlerin ortaya koyduğu gerçeklerle daha iyi anlaşılmaktadır. Zira burada hem ırsî bir faktör olan fitrat kavramından, hem de çocuğu mensubu bulunduğu toplumun dinine yönelten çevre faktöründen birlikte bahsedilmektedir.⁴⁰

Şu halde anne-babalar çocuklarının bu fitri durumlarından istifade ederek onları dini ve ahlaki konularda eğitmeleri gerekmektedir. Çocukta var olan merak duygusunun tahrikiyle onların bu konularla ilgili sorularına mukni cevaplar vererek çocukların bu açlığını en güzel şekilde doyurmaları gerekmektedir.

Ebeveynler dini ve ahlaki konularda çocuklara bilgi verirken ilk önce Allah inancı başta olmak üzere buna bina edilen diğer iman esaslarını, onların yaş ve zekâ seviyelerine uygun olarak anlatmalıdır. Daha sonrada namaz ve oruç gibi ibadetler öğretilmeli ve bu bunlar öğretilirken de tatbiki olarak göstermelidir.⁴¹ İman ve ibadetler ile ilgili konulardan sonra ahlaki konulara ağırlık verilmelidir. Bu cümleden olarak anne-babaya iyi davranmak, doğruluk, dürüstlük, yardımseverlik, merhamet, sabır vb. diğer ahlaki davranışlar, onların dikkatlerini daha çok çekecek şekilde ‘yaşanmış örnek hikâyeler’ ile sunulmalıdır. Tabi ki yukarıda ifade edilen dini ve ahlaki kuralların, öncelikle anne-babaların kendileri tarafından bizzat uygulanması gerekmektedir. Aksi

³⁷ İmam Gazali, Hücetü'l-İslam, Zeynü'd-Din, İhya-u Ulumiddin, Çev: Ahmet Serdaroglu, Bedir Yayınevi, İstanbul,1985, II,72.

³⁸ Fitrat: Allah'a inanmaya yetenekli ve dinî inancı kabul etmeye elverişli bir şekilde demektir. (Bkz. Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mukerrem b. Ali el-Ensari İbn Manzur “*Lisanu'l-Arab*”, Daru's-Sadr, Beyrut 1968, V, 56)

³⁹ Buhari, *Cenaiz*, 79; Ebu'l Hüseyin b. Haccac el-Kuşeyri Müslim, *Sabih-i Muslim*, İhyau't-Turasi'l-Arab, Beyrut, ts. *İman*, 264; *Kader*, 23-25.

⁴⁰ Mehmet Emin Ay, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım*, 12. bsk. İst. 2001, s.79.

⁴¹ Canan, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, s.129-136.

takdirde sadece kuru bilginin verilip uygulanmayan kuralların çocuklar nezdinde de hiçbir değeri olmayacaktır.

1.2.5. *Çocuğın Çevresini Kontrol Etmeli*

Çocuğa kazandırılan olumlu davranışların onda kalıcı olmasının bir şartı da, onu menfi çevre şartlarından uzak tutup, korumaktır. Olumsuz çevre ile kastedilen arkadaş ve mahalle konuları müstakil olarak ele alınacağından dolayı burada sadece kitle iletişim araçları üzerinde durulacaktır.

İletişim Çağı olan günümüzde sadece çocuklar değil, gençleri ve yetişkinleri de olumsuz yönde etkileyen faktörlerin başında kitle iletişim araçları denilen yazılı ve sözlü basın, yani kitap, dergi, gazete, sinema, tiyatro, radyo, televizyon, bilgisayar, internet, CD ve DVD'ler akla gelmektedir. Özellikle bunlar başında görsel medya olarak adlandırılan televizyon ve internet gelmektedir.⁴² Aslında güzel birer nimet olan 'bu sihirli kutular' kontrollü kullanılmayınca, sahiplerine çok zarar verme özelliğine sahip olabilmektedirler.⁴³ Öncelikle daha faydalı ve istikbale matuf hedefler doğrultusunda değerlendirilmesi gereken 'ömür sermayesi olan zamanı', 'günah kutusunun önünde, vakit öldürme aracı'⁴⁴ olarak kullanarak zaman heder edilmektedir.

Zaman israfının yanında, özellikle çocuklarda televizyon ve internet oyunlarının en olumsuz yanı, saldırganlık duygu ve davranışlarının oluşmasına neden olmasıdır. Özellikle çocukları tamamen kendi hallerine bırakarak bu sihirli kutulara teslim eden anne-babalar, onların bilinçsizce izlediği filimler, diziler ve hatta çizgi filmlerin bile empoze etmeye çalıştığı olumsuz yayınlar sebebiyle menfi yönde etkilenmelerine sebep olmaktadır. Ki, bu programlar izleyicilerine sürekli 'saldırganlık, şiddet, cinsel istismar, hırsızlık, gasp ve çalışmadan köşe dönme' vb. fikirleri aşılıyarak, onlarda bu yanlış davranışların bilinçsizce yerleşmesine neden olmaktadır.⁴⁵ Bunların yanında 'şuurlu

⁴² Mustafa Köylü, Tartışmalı İلمي Toplantılar Dizisi, *Çağımızın Ablak Bunalımı ve Çözüm Arayışları*, Ensar yayınları, İstanbul, 2009, s. 405.

⁴³ Şadi Eren, *İnsan ve Eğitim*, Zafer Medya, Erzurum, 2016, s.133.

⁴⁴ Eren, *İnsan ve Eğitim*, s. 133.

⁴⁵ Atalay Yörükoğlu, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*, Özgür Yayınları, İstanbul, 1989, s.97.

olarak' dini değerleri küçümseyip alaya alan programların yayınlanması da, insanımızın dini değerlere karşı şüphe ile bakmasına sebep olmaktadır. En önemli görevi çocuklarının dünyevi ve uhrevi saadetlerini temin etmek olan anne-babaların, bu konuda da gerekli titizliği göstermeleri gerekir. Onların izleyecekleri televizyon programlarını ve internetteki dolaşımını kontrol altında tutarak, şiddet ihtiva eden ya da gayr-i ahlaki değerler içeren programların izlenmesine oyunların oynanmasına ve sitelere girilmesine izin vermemelidir.

2. Arkadaş

Toplum içinde yaşayan insanın yetişmesinde, kişiliğinin gelişmesinde aldığı aile eğitiminin yanında yakın çevresinin etkileri de inkâr edilemez bir gerçektir. Çünkü insan yaratılışının gereği olarak etkilenmeye elverişli bir varlıktır.⁴⁶ Bu etkileşim çevrelerinden biri de aileden sonra çocuğun her gün haşır neşir olduğu arkadaş çevresidir. Bu çevre çocuğu kuşatan sosyal çevrenin ikinci önemli halkasını teşkil eder. Bu çevre çocuğun bazı alışkanlıklar kazanmasında aile çevresinden daha da etkili olabilmektedir.

Çocuğun sürekli beraber olduğu arkadaş çevresinin onun üzerindeki müsbet veya menfi etkisi mevzusu, çağdaş eğitimciler tarafından son derece etkili kabul edilmiş ve “çocuklar yaşitlarını kendilerine yetişkinlerden daha yakın buldukları için aşırı istekleri onların yaptıklarıyla daha fazla kamçılanmaktadır” şeklinde belirtmişlerdir. Bu durum İslam âlimlerince de aynı şekilde kabul edilmiştir. Mesela İbni Sina konuyla ilgili olarak şu açıklamada bulunmuştur: “okulda çocuk, ahlaki güzel, alışkanlıkları istenilen düzeyde olan çocuklarla düşüp kalkmalıdır. Zira bir çocuk, diğer bir çocuk için daha çok telkin gücüne sahiptir. Çocuk arkadaşıyla ünsiyet ederek birçok şeyi ondan alır.”⁴⁷ İmamı Gazali de, “terbiyenin aslı ve esası, çocukları kötü arkadaştan korumaktır”⁴⁸ diyerek arkadaşın çocuk üzerindeki olumsuz etkisine dikkat çekmiştir.

⁴⁶ Mehmet Zeki Aydın, *Ailede Ahlak Eğitimi*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Aralık, 2003, Sivas, Cilt: VII, 2, s. 125-158.

⁴⁷ Canan, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, s.403.

⁴⁸ Gazali, *İbyau Ulumi'd-Din*, III, 73.

Arkadaşın ehemmiyetine binaen Cenab-ı Hak Kur'an-ı Kerim'de "Müminler, müminleri bırakıp kâfirleri dost edinmesinler. Her kim bunu yaparsa Allah ile ilişkisini kesmiş olur"⁴⁹ diye inanan insanları uyararak, inkârcılarla dost olmama konusunda onları ikaz etmiştir. Aynı şekilde "O gün, Allah'a karşı gelmekten sakınanlar dışında dost olanlar birbirlerine düşman kesilirler"⁵⁰ diye buyurarak günahlardan kendilerini koruyan kimseler ile arkadaş olunması gerektiğini bildirmiştir. Hz. Peygamber de (s.a.s) arkadaş seçimi konusunda şu uyarıda bulunmuştur: "Kişi dostunun dini üzeredir. Binaenaleyh her biriniz dost edindiği kimselere dikkat etsin."⁵¹ Konuyla alakalı başka bir hadisinde ise; "Sadece müminle arkadaşlık yap, (öyleki) senin yemeğinden sadece muttaki olan yesin"⁵² buyurarak sadece müminle arkadaşlık yapılması gerektiğini vezir bir şekilde ifade etmişlerdir.

İnsanın arkadaş çevresinden olumlu veya olumsuz şekilde etkilenmediğini belirten bir hadislerinde Hz. Peygamber: "iyi arkadaş ile kötü arkadaşın misali misk/güzel koku satan ile demirci körüğünü çeken kimseye benzer. Misk satanın yanında bulunan kimse, ondan güzel koku satın almasa da onun kokusundan yararlanır. Körük çeken kişinin yanında oturan kimse ise, sıçrayan kıvılcımlardan bir yeri yanmasa da onun pis kokusu mutlaka ona ulaşır"⁵³ buyurarak kişinin arkadaş çevresinden nasıl etkilendiğini zihinlere iyice yerleştirmek için temsil yoluyla anlatmıştır. Arkadaşın insanın şekillenmesindeki tesirini belirtmek için de atalarımız; "Bana arkadaşını söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim", "Üzüm, üzüme baka baka kararır" ve "Körle yatan şaş kalker" gibi sözlerle meseleyi kısa ve etkili bir şekilde ifade etmişlerdir.

Ashabın ileri gelenlerin Ebu Hureyre (r.a): "Zengin çocuklarıyla düşüp kalkmayın, onların fitnessi bakirelerin fitnessinden daha fenadır"⁵⁴ diyerek onların genelde lüks yüzünden çocukların terbiyesini

⁴⁹ Ali İmran, 3/28

⁵⁰ Zuhuf, 43/67

⁵¹ Buhari, *Edeb*, 96; Ebu İsa Muhammed bin İsa et-Tirmizi, *es-Sünenü't-Tirmizi*, thk. İbrahim Utve, el-Mektebetü'l-İslamiyye, Mısır, ts. *Zübd*, 45.

⁵² Ebu Davut es-Sicistani, *Sünen-ü Ebi Dâvud*, Mustafa Babi'l-Halebi ve Evlatları, Mısır, 1952, *Edeb*, 18.

⁵³ Müslim, *Birr*, 164; Ebu Davut, *Edeb*, 18.

⁵⁴ Canan, *Peygamberimizin Sünetinde Terbiye*, s.404; Mehmet Çağlayan, *İslamda Eğitim*, Nur Basımevi, Konya, ts. s.247.

ihmal edebileceklerine dikkat çekmiştir. Bu cümleden olarak zenginliğin şımartıp israfa sürüklediği kimselerle arkadaş olunmaması gerektiği de ifade edilmiştir. Bu nedenle denilebilir ki, anne-babaların en önemli vazifelerinden birisi de çocuğun arkadaş çevresinin kontrol edilmesi meselesidir. Zira bu konu kesinlikle ihmal edilip ve ötelenmemesi gereken hayati bir meseledir. Aksi takdirde doğacak vahim neticelerden pişman olunmasının hiçbir faydası olmayacaktır.

Çocuk akran ve yaşlılarından tecrid edilmeden onlarla bir araya gelip oynaması ve çocukluğunu doya doya yaşaması gerekir. Çocuğun yalnız veya sadece kardeşleriyle düşüp kalkması onun bazı sosyal his ve melekelerinin noksan kalmasına sebep olmaktadır. Çağdaş eğitimciler de bu konuya dikkat çekerek; “çocuğun ruh sağlığının korunması ve bazı ruhi rahatsızlıklara maruz olanların tedavisi için, onun kaynaşabileceği yaşlılar gurubu içerisine bulunmaları”⁵⁵ gerektiğini belirtmişlerdir. Bu hususta dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta da çocuğun arkadaşlarının, yaşlıları ve hemcinsleri olmalarına ehemmiyet göstermektir. Çünkü bir çocuğun uzun süre karşı cinsten olanlarla oturup kalkması, onun o cinse ait davranışlar kazanmasına sebep olabilmektedir.⁵⁶ Bu açıdan anne-babalar ve eğitimcilerin bu noktayı da göz önünde bulundurarak gerekli tedbirleri almaları, çocuğun fitratına uygun davranışlar kazanması açısından son derece önemlidir.

3. Okul

Aileden sonra insanın sosyal hayatı anlama ve tatbik etme yeri okuldur. Okul aileden daha kalabalık olma ve faaliyet sahalarının değişikliği ile aileden farklıdır ⁵⁷. Çocuk okul öncesi dönemde anne-babasını taklit edip örnek alırken bu dönemde ana-babanın yerini öğretmenler ve okul arkadaşları almıştır. Özellikle ilköğretim öğrencilerine göre öğretmenler, her şeyin en iyisini ve en doğrusunu bilen kişi olarak kabul edilir. Bu durum öğretmenleri çocuklar için önemli ‘rol model’ konumuna yükseltmektedir. Dolayısıyla öğretmenler, çocuklar

⁵⁵ Doğan Çağlar, *Uyumsuz Çocuklar ve Eğitimi*, A.Ü.Eğitim Fakültesi Yayınları, 1974, s.215.

⁵⁶ Canan, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, s.405.

⁵⁷ Abbas Çelik, *İsmail Hakkı Baltacıoğlu'ndan Eğitime Yaklaşımlar*, EKEV Akademi Dergisi, 2001, c. 3 sy. 1, 203.s. 209

için sadece birtakım bilgiler öğreten kişi olmakla kalmaz; aynı zamanda, onların kişilik ve karakterlerinin oluşmasında da önemli bir görev icra ederler.⁵⁸

Çocuğun ihtiyaç duyduğu bilgiler başta olmak üzere, belki ondan daha önemli olan ‘güzel ahlakı’ çocuklara vermekle vazifeli olan öğretmenler, onları fazilet ve hamiyetperverlikle donatmakla birlikte, karakterli, kendi şahsi menfaatini değil, millet ve memleketin menfaatini ön planda tutan, kutsal değerlere saygılı fertler olarak yetiştirmelidir. Bu görevi layık-ı vech ile yerine getirebilmek için de öğretmenlerin öncelikle bu meziyetler ile donanmış olmaları gereklidir. Aile konusunda da ifade edildiği gibi öğretmenlerin de söz ve davranışlarının birbiriyle uyum içinde olması şarttır. Zira çocuklar da yetişkin fertler gibi ‘sözden ziyade davranışlara bakar’ ona göre hareket ederler. Bu açıdan öğretmenlerin gerek okul içerisinde ve gerekse okul dışında söz, fiil ve davranışlarına dikkat etmeleri, çocuklara yanlış bir model olmamaları açısından çok büyük bir önem arz etmektedir.

Çocuğun okul döneminde öğretmeninden sonra karşılaştığı ve davranışlarından olumlu veya olumsuz olarak etkilendiği bir sosyal grupta okul arkadaşlarıdır. Bu dönemin başlarında (7-9 yaş) çocuklar, yaşlılarıyla yakın arkadaşlıklar kurmaya, özellikle de hemcinsleriyle arkadaş olmaya başlar, aynı zamanda onları önemli bir bilgi kaynağı olarak görürler. Genellikle kendilerini test etmede arkadaşlarını bir standart olarak kabul eder ve onları bir ‘davranış modeli’ olarak görürler.⁵⁹ On-on bir yaşlarındaki çocuklar için akran grubu daha da önem arz ederek ailenin de önüne geçer. Çocuklar bu dönemde otoriteye, ferdi ve grupsal kimliğe, dil kullanımına ve giyim seçimlerine karşı koyma eğilimine girerler. Farklı yetenek ve güçler, grup üyeleri arasında önemli farklılıklar oluşturur. Çocuklar içinde buldukları akran gruplarının ya da arkadaşlarının sadece bir takım psikolojik ve sosyolojik özelliklerinden değil, aynı zamanda onların dinî ve ahlakî davranışlarını da model almaya, onlar gibi inanmaya ve davranmaya çalışırlar.⁶⁰

⁵⁸ Köylü, Altaş, *Din Eğitimi*, s. 149.

⁵⁹ Mustafa Köylü, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, *Çağımızın Ahlak Bunalımı ve Çözüm Arayışları*, Ensar yayınları, İstanbul, 2009, s. 399

⁶⁰ Köylü, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, *Çağımızın Ahlak Bunalımı ve Çözüm Arayışla-*

Bu açıdan başta anne-babalar olmak üzere çocuğun eğitimi ile alakalı öğretmenlerin çocuğun oynayacağı, birlikte ders çalışacağı arkadaş gruplarının, dinî ve ahlakî yapısını nazar-ı itibare alarak gerekli önlemleri almaları gerekir. Eğer çocuk, dini ve ahlaki yönden olumlu davranış sahibi bir grup içerisinde yer almışsa, anne-babalar onu, bu konuda teşvik edip onlarla beraberliğini artırıcı faaliyetler düzenlemelidir. Şayet çocuğun yanlış davranışlar içerisinde bulunan bir arkadaş grubunun içerisine düştüğünü görürlerse, bu durumda başlangıçta sertlikle değil, yumuşak bir dil ile çocuğu uyarmalı, yaşanmış ibretlik olaylarla çocuğun duygusal yönüne, aklının hakim olması için gayret sarfetmelidir. Çocuğu o arkadaş grubundan uzak tutmak için bir takım faaliyetler tertip etmelidir. “Def-i şer, celb-i nef’a racihtir”⁶¹ (Zararları uzaklaştırmak, faydalı şeyleri sağlamaktan daha önemlidir) kaidesi gereği, anne-babaların belki de en önemli görevi, çocuğunu içinde düştüğü bu bataklıktan kurtarmak olmalıdır.

4. Mahalle, Şehir ve Toplum

Aile, arkadaş ve okuldan sonra çocuğun eğitiminde etkili olan bir diğer çevre de mahalle ve onun daha geniş bir açılımı olan şehir ve toplumdur. Çocuğun iradesi dışında zorunlu olarak yaşamak zorunda olduğu bu çevre, onun ahlakını ‘iyiden kötüye dönüştürebildiği gibi, kötüden iyiye’⁶² de değiştirebilir. Konuyla ilgili olarak İbn Haldun, “İnsan kendi tabiatının ve mizacının değil, kendisini saran muhitin ve bu muhitten kazandığı alışkanlıkların (kültürün) çocuğudur”⁶³ diyerek çevrenin insan üzerindeki etkisini dile getirmiştir. Malik b. Nebi de; “Fert, sosyal özelliklerini okuldan almış olduğu formasyonla değil, muhitine özgü şartlara borçludur. Kültür, mekteple ilgili olmaktan ziyade, muhite bağlı bir olaydır. Muhit kültürel değerlerin kalıbıdır. Okul, kültürün bir unsurudur, fakat kültür problemini, okulun halledeceği düşünülecek olursa, onun fonksiyonu konusunda adlanılmış

⁶¹ r1, s.400.

⁶¹ Ahmet Şimşirgil - Ekrem Buğra Ekinci, *Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle*, İstanbul 2007, s.42.

⁶² İbrahim Hakkı Erzurumi, *Marifetname*, Sadeleştiren: M. Fuat Başar, Kit-San Matbaacılık, İstanbul, 1984, s.96.

⁶³ İbnu Haldun, *Mukaddime*, I, 203

olur” diyerek muhitin kültürel değerler konusundaki etkisini belirtmiştir. Aynı mesele ilgili Jersild de; “çocuğun fiziksel yapısı nasıl sindirim yoluyla alınan yiyeceklerle besleniyorsa, zihni yapısı da çevreden gelen şeylerle beslenir”⁶⁴ diyerek muhitin çocuk üzerindeki etkisine dikkat çeker.

İnsanın içerisinde hayatını devam ettirdiği muhitin, onun kültürel değerlerine etkisini ifade beyanında Hz. Peygamber de (s.a.s.) : “Çöplükte yetişen kırmızı gülden sakının” der. Bunun üzerine sahabe; “Bu ne demek ya Rasulellah?” diye sorunca, Allah Rasulü (s.a.s.): “Kötü muhitte yetişen güzel kadındır” diye cevaplandırarak çevrenin fert üzerindeki menfi tesirini temsili bir anlatımla insanların nazarına arzeder. Aynı şekilde Hz. Peygamber’in müminlerin, gayr-ı Müslimlerin yaşadığı muhitte, uzun müddet yaşamalarına müsaade etmediği bildirilmiştir.⁶⁵ Konunun uzmanlarınca bu hadis, ‘uzun süre gayr-ı müslim bir muhitte bulunan Müslüman’ın insan fıtratı icabı, çevrenin emrivakisine maruz kalacağı, buna binaen dini yaşayış ve düşünce dünyasının, olumsuz yönde etkileneceği’ şeklinde yorumlanmıştır. Böyle bir çevrede yaşamak durumunda kalan mümin, aile fertlerini dinin emrettiği şekilde terbiye imkânından mahrum bırakılması durumunda ise, ‘orayı terk etmesi (hicret) gerekir’ diye açıklanmıştır.⁶⁶

İnsanın eş olarak seçeceği kadının özellikleri konusunda Dihlevi de şu tesbitte bulunmuştur: “Zevce olarak seçilecek kadın, kadınlarının adet ve ahlakı, Salih, iyi olan kabile ve bölgeden olması müstehabdır. Zira insanlar altın ve gümüş gibi bir kısım madenlere benzerler. Bir kavmin adet ve gelenekleri, insan üzerine galebe çalar ve fitri bir özellik hükmüne geçer.”⁶⁷ O da bu yorumuyla insanın farkında olmadan çevrenin boyasıyla boyanacağına dikkatleri çekmiş ve müminin kötü çevreden uzak durması gerektiğini belirtmiştir.

Yukarıdaki açıklamalarda da görüldüğü gibi genelde insan özelde

⁶⁴ Canan, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, s.374.

⁶⁵ Ebu Davut, *Cihad*, 104.

⁶⁶ Canan, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, s.376.

⁶⁷ Ebu Abdilaziz Kutbüddin Şah Veliyullah Ahmed b. Abdirrahim b. Vecihiddin ed-Dihlevi el-Faruki, *Hüccetullahi'l-Baliğa*, Çev: Mehmet Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012, II,632.

çocuk müteessir bir varlık olarak çevresinden az veya çok etkilenmektedir. Bu etkilenme çoğu zaman farkında olmadan meydana gelebilmektedir. Şu halde iki cihanın saadetini arzu eden her fert, gerek kendisini ve gerekse ateşten korumakla yükümlü olduğu aile efradını Salih bir muhitte yaşatma gayreti içerisinde bulunması gerekir. Her aile bu konuda gerekli hassasiyeti göstermesi durumunda da arzu edilen 'salih bir çevre de meydana gelmiş olacaktır.

Sonuç

İnsan hayatının her dönemi önemli olmakla birlikte, çocukluk devresi onun hayatında ayrı bir öneme sahiptir. Bu dönem, çocuğun hayatının temellerinin atıldığı ve onun en fazla etkilendiği bir dönemdir. Bu devrede verilecek eğitim, onun şahsiyetinin oluşmasında en önemli etken olacaktır. Bu açıdan çocuğun ilk ve en etkili muallimi olan anne-babalara çok büyük sorumluluklar düşmektedir.

Aile, çocuğun sadece maddi ihtiyaçlarının karşılandığı bir mekân değildir. Dolayısıyla aileler sadece bu ihtiyaçları gidermekle vazifelerini tam anlamıyla yapmış sayılamazlar. Belki onların en önemli görevleri, kendilerine emanet olarak verilmiş 'dünya süsleri' olan çocukları en güzel şekilde geleceğe hazırlamaktır. Bu vazifeyi yerine getirirken başta anne-baba olmak üzere çocuğun terbiyesiyle ilgili olan diğer aile fertlerinin dikkat etmeleri gereken bazı hususlar vardır. Bunların başında hiç şüphesiz, 'görevinin şuurunda olmak' gelmektedir. Bu bilince sahip olduktan sonra çocuklara huzurlu bir ortam hazırlayarak işe başlamalı, örnek davranışlarıyla çocuklara 'iyi bir model' olmalı, bunu yaparken söz ve davranışlarının birbiriyle aykırılık oluşturmamasına son derece dikkat etmelidir. Bu şekilde çocuğu arzu ettiği şekilde eğiterek onda bir ömür boyu etkisini gösterecek olumlu davranışlar kazandırmış olacaktır.

Evdeki bu müsbet eğitimin yanında 'çocuğun arkadaş çevresinin' kontrol edilmesi de anne-babalar için hayati önem arz etmektedir. Zira insan müteessir bir varlık olması hasebiyle arkadaş çevresinden olumlu veya olumsuz olarak etkilenecektir. Bu açıdan ebeveynin bu konuyla ilgili gerekli önlemleri almaları gerekmektedir. Arkadaş çevresinin kontrolü yanında çağımızın en etkili bir virüsü olan 'men-

fi/olumsuz kitle eğitim araçları'nın kontrol edilerek çocuğun bu kazanımlarının zayı olmamasına özen gösterilmelidir. Bunlara ilave olarak kişinin yaşamak durumunda olduğu mahalle ve şehrin de kendi inanç dünyasını yansıtacak özellikte olmasına dikkat edilmelidir ki, bu çoğu zaman pek mümkün gözükmemektedir. Ama en azından anne-babaların gündemlerinde böyle bir konunun olması ve bunu gerçekleştirmeye gayreti taşımaları dahi meselenin ehemmiyeti açısından önemlidir. Kuran'ın ifadesiyle birer 'imtihan vesilesi' olan çocukların dini yönden eğitimlerini, anne-babalar en mühim vazife görerek onların ruh dünyalarını olumsuz yönde etkileyecek her türlü söz, davranış ve görüntüden korumaları gerekmektedir.

Kaynaklar

- Apaydın, Halil, "Aile İçi İletişimin Çocuğun Dinsel Gelişimine Etkisi", On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi *Dergisi*, Sayı: 12-13, Samsun, 2001.
- Armaner, Neda, *Din Psikolojisine Giriş*, Ankara, 1980.
- Asım Efendi, Ebu'l-Kemal Ahmet, *el-Okyanusu'l-Basit fi Tercemeti'l-Kamusil-Mubit*, Takvimhane-i Amire, İstanbul, 1272.
- Ay, Mehmet Emin, "Aile Ortamında Yerine Getirilen İbadetlerin Çocuklar Üzerindeki Etkisi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, İstanbul, 1994.
- Ay, Mehmet Emin, *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi*, Mavi Yayınları, İstanbul, 1997.
- Ay, Mehmet Emin, "Aile Ortamında Yerine Getirilen İbadetlerin Çocuklar Üzerindeki Etkisi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, İstanbul, 1994.
- Buhari, Ebu Abdillah, Muhammed b. İsmail, "es-Sabibu'l-Buhari" el-Mektebetü'l-İslamiyye, Mısır, ts
- Canan, İbrahim, *Resulullah'a Göre Aile ve Okulda Çocuk Terbiyesi*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1979.
- Canan, İbrahim, *Peygamberimizin Sünnetinde Terbiye*, Tuğra Neşriyat, İstanbul, 1977.
- Cebeci, Suat, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları,

- Ankara, 2005.
- Çağlar, Doğan, *Uyumsuz Çocuklar ve Eğitimi*, A.Ü.Eğitim Fakültesi Yayınları, 1974.
- Çağlayan, Mehmet, *İslamda Eğitim*, Nur Basımevi, Konya, ts.
- Çelik, Abbas, *İsmail Hakkı Baltacıoğlu'ndan Eğitime Yaklaşımlar*, EKEV Akademi Dergisi, 2001.
- Dihlevi, Ebu Abdilaziz Kutbüddin Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdirrahim b. Vecihiddin el-Faruki, *Hüccetullahi'l-Baliğa*, Çev: Mehmet Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Doğan, Cihangir, "Ailenin Önemi ve vazgeçilmez Fonksiyonları", *Aile ve Eğitim*, 24-25 Nisan 2010, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Dönmez, İbrahim, *Ailede İletişim ve Etkileşim*, HEGEM Yayınları, Ankara, 2009
- Ebu Davud, es-Sicistanî, Sünen-ü Ebu Dâvud, Mustafa el-Babi'l-Halebi ve Evlatları, Mısır, 1952.
- Rousseau, J.Jacques, *Emile*, Çev: H.Z.Ülken, A.R.Ülgener, S.Güzey, 6. bsk. İstanbul, 1966.
- Eren, Şadi, *İnsan ve Eğitim*, Zafer Medya, Erzurum, 2016.
- Gazali, İmam, Hüccetü'l-İslam, Zeynü'd-Din, İhya-u Ulumiddin, Çevr: Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1985.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mukerrem b. Ali el-Ensari, "Lisanu'l-Arab", Daru's-Sadr, Beyrut 1968.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, Çev. Zakir Kadiri Ugan, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1991.
- İbrahim Hakkı Erzurumi, *Marifetname*, Sadeleştiren: M. Fuat Başar, Kit-San Matbaacılık, İstanbul, 1984.
- Köylü, Mustafa - Nurullah Altaş, *Din Eğitimi*, Ensar yayınları, İstanbul, 2016, s.312.
- Köylü, Mustafa, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, *Çağımızın Ablak Bunalımı ve Çözüm Arayışları*, Ensar yayınları, İstanbul, 2009.
- Kurtkan, Amiran, *Eğitim Yoluyla Kalkınmanın Esasları*, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1982.

- Müslim, Ebu'l Hüseyin b. Haccac el-Kuşeyri, *Sabib-i Muslim*, İhyau't-turasi'l-Arab, Beyrut, ts
- Nursi, Bediüzzaman Said, *Lemalar*, RNK Yayınları, İstanbul, 2012.
- Şimşirgil, Ahmet – Ekrem Buğra Ekinci, *Abmed Cevdet Paşa ve Mecelle*, İstanbul 2007.
- Tirmizi, Ebu İsa Muhammed bin İsa, *es-Sünenü't-Tirmizi*, thk. İbrahim Utve, el-Mektebetü'l-İslamiyye, Mısır, ts
- Uysal, Enver, *İslam Ablak Esasları ve Felsefesi*, Editör: Müfit Selim Saruhan, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013.
- Yavuz, Kerim, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara 1983.